

İMPARATORLUK'TAN CUMHURİYET'E BİR ENTELEKTÜELİN PORTRESİ: FAİK SABRİ DURAN

Sezgi Durgun¹

ÖZET

Bu yazı entelektüel kavramını ve entelektüelin sosyal rolünü ulus kurucu dinamiklerin ışığında ele almaya çalışacaktır. Edward Said ve Antonio Gramsci'nin tanımladığı bağlamda entelektüelin toplumsal rollerini teorik bir çerçeve olarak ortaya koyduktan sonra Osmanlı-Türk siyasal hayatından bir portre ele alınarak konu tartışılacaktır. Özellikle İmparatorluk'tan ulus devlete geçiş döneminde, iki siyasal dönem, iki ideoloji ve iki zihniyet arasında köprüler kurmuş olan Faik Sabri Duran'ın (1882-1943) bir entelektüel olarak portresine ve eserlerine bakılacaktır. Duran'ın hem Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde ve hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında ürettiği coğrafya anlatıları analiz edilecektir. Duran'ın idareci, yazar ve eğitimci vasıfları ile toplumsal dönüşümlere yön veren mevkilerde bulunmasından dolayı ulus inşa sürecindeki önemi irdelenecektir. İmparatorluk ulus devlet mantığına bürünürken coğrafyanın bir akademik disiplin olarak kuruluşu, Duran'ın ve kuşağının katkısı, iktidar ve entelektüel ilişkisi bağlamında değerlendirmeye alınacaktır

Anahtar Kelimeler: organik entelektüel, geleneksel entelektüel, toplumsal roller, coğrafya eğitimi, ulusal coğrafya anlatıları.

THE PORTRAIT OF AN INTELLECTUAL: FAİK SABRİ DURAN FROM THE OTTOMAN EMPIRE TO THE REPUBLICAN TURKEY

ABSTRACT

This study investigates the concept of the intellectual and the social role of an intellectual along the process of nation building. By referring to the theoretical framework provided by Edward Said ve Antonio Gramsci, this study will be looking at the social roles and typologies attached to the intellectuals; especially in the Ottoman Turkish context. The historical context will be the transition period from the imperial sstem to the nation state. The focus will be on a geographer Faik Sabri Duran(1882-1943) who has an important role to connect between two ideologies, two systems and two mentalities. His texts and textbooks will be analysed with respect to his role as an intellectual, a director and as an author who is engaged in the nation building process. While the empire transforms into a nation state, geography was one of the significant disciplines that served to consolidation of the republic, hence Duran's role will be evaluated along the relations between himself as an intellectual persona and the State.

Keywords: organic intellectual, traditional intellectual, social roles, geography education, national geographic narratives

¹ Dr. Öğr. Gör., Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, www.sezgidurgun.com;
sezgi.durgun@marmara.edu.tr

GİRİŞ

Kimdir entelektüel? Toplumsal fonksiyonu var mıdır? Olmalı mıdır? Tarihsel dönemlere göre bu fonksiyonlar değişir mi? Bir sosyal misyon edinmeli midir? Entelektüele dair kuşatıcı ve evrensel bir misyondan söz edilebilir mi? Entelektüel her koşulda ve her daim eleştirel yaklaşımı koruyan ve toplumla ters düşmek ve canını vermek pahasına bildiği hakikatleri söyleyen bir şahsiyet midir? Yoksa bir yandan toplumu gözlemlerken bir yandan onu yönlendirmeye yardımcı olan bir aracı mıdır? İster istemez tarihsel anlamda bu tartışmalar bizi felsefi ve sosyolojik tartışmalara götürür, bu konuda *Sokrates'in Savunması*'ndan Dreyfus davasına, Cemil Meriç'in *Mağaradakiler* eserinden Edward Said'in oryantalizm ve entelektüel tartışmasına kadar uzanan geniş bir literatür vardır (Vergin 2006: 9-35; Meriç 2004; Said 2002). Bu soruları ve tartışmaları uzatıp ilerlemek mümkündür. Bu yazıda Edward Said'in ve Gramsci'nin "entelektüel ve toplumsal temsilleri" ne dair yaptığı tartışmalardan ilham alarak, özellikle Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Cumhuriyetine geçiş sürecine tanıklık etmiş bir eğitimci kuşağının temsilcisine odaklanacağım. Bu dönemi seçmemin en temel nedeni belirli bir sosyal misyon üstlenen entelektüel kuşağın temel karakteristiklerini analiz edebilmektir.

Özellikle imparatorluklar çağından uluslar çağına geçişte geçiş döneminin toplumsal travmalarını ve dönüşüm sancılarını anlamlandırmak, aktarmak ve sosyal bilince çıkarmak ve "kültürleme" süreçleri üzerinden gelişir. Bu bağlamda ulus kurucu siyasal seçkinler ve entelektüel zümrelere gerek sosyal, gerekse siyasal roller yükleyebilir. Osmanlı Türk tarihinde geçiş döneminin en büyük taşıyıcıları eğitimcilerdir, özellikle imparatorluktan ulus kimliğine geçerken, daralan sınırlar içinde yeniden tanımlanan toprak algısı ve ulusal kimliğin inşasında coğrafya alanındaki eğitimcilerin oynadığı rol büyüktür. Bu yazıda sözünü ettiğimiz eğitimciler içinde coğrafya ve coğrafya eğitimi alanında emek ve eser vermiş, Müderris Duran olarak tanınan Faik Sabri Duran'ın entelektüel şahsiyetine odaklanacağım.

Yazıdaki temel amaç Faik Sabri Duran'ın bir entelektüel olarak Edward Said'in ve Gramsci'nin "entelektüel ve toplumsal temsilleri" ne dair yaptığı tartışmaların ışığında inceleyebilmektir. Faik Sabri Duran'ı seçmemin en büyük nedeni Osmanlı ve Türk siyasal hayatında önemli görevler üstlenmiş bir eğitimci ve idareci olmasının yanında üslubu ve metodolojik yaklaşımıyla fark yaratan bir şahsiyet olmasıdır. Duran Osmanlı'dan Türk kimliğine uzanan siyasal tarih içinde hem kritik bir geçiş sürecinde hem de çok sayıda metin (okul kitapları romanlar, hikâyeler) üretmiştir, hem de gelenekselin dışında, sıra dışı bir yazı/hitabet üslubu kullanmıştır. Osmanlı'nın son döneminden günümüze dek kuşaklar ilk dünya haritasını onun meşhur kırmızı kaplı "Büyük Atlas"ından görmüşler, öğrenmişlerdir. Vefatından sonra da kitapları defalarca basılmış ve ortaokul ve liselerde coğrafya derslerinde okutulmuştur.

Yaşadığı topraklar büyük değişimler geçirirken bir entelektüelin her iki dönemin de hassasiyetlerine uygun bir üretim içinde kalabilmesi ve halen eserlerinin okul coğrafyası alanında ana referans noktası olarak kabul görmesi dikkate değerdir. Yazımın ilk bölümünde öncelikle "entelektüel" tiplerine odaklanan ve entelektüellerin toplumsal değişim süreçlerinde iktidar ve güç mekanizmalarıyla ilişkisini sorgulayan bir kuramsal tartışmaya yer vereceğim, bu tartışmanın sağladığı bakış açısından Faik Sabri Duran'ı inceleyerek Osmanlı ve Türkiye siyasal yaşamının dinamikleri içinde entelektüelin toplumsal konumunu yorumlamaya çalışacağım.

Toplumsal Dönüşümler ve Entelektüelin Konumu

"Her insan entelektüeldir, tam da bu nedenle denebilir ki her insan toplumda entelektüelin işlevini üstlenmez" der Antonio Gramsci (1971) Entelektüel kavramı üzerine felsefi analizler yapan önemli kalemlerden biri olan Gramsci'nin yaşam hikâyesi entelektüele atfettiği rollerin

bir manzumesi gibidir. Bir filolog olmasının yanında gazetecidir, aktivist bir kişidir ve aynı zamanda derinlemesine incelemeler yapan bir filozoftur. Gramsci toplumda bir işlev sahibi entelektüellere ilişkin iki tipten söz eder.

1) Geleneksel entelektüel

2) Organik entelektüel

Bunlardan ilki kuşaklar boyunca aynı işi yapar, zihinlere belirli bir formasyon verir. İkincisi yani organik entelektüel ise entelektüeli belirli bir sınıfsallığın, bir girişimin veya ortak çıkarların hizmetine sokar. Organik entelektüel aktiftir, dönüştürücüdür, her daim toplumda değişimi amaçlar. Örneğin bu bakımdan bugünün Halkla İlişkiler uzmanı ya da Reklam Ajansı Direktörü de potansiyel müşterilere etki etmek, güç kazanmak, pazarı genişletmek için çabaladığı için organik entelektüel tipine uygundur; birinci tip entelektüeller (öğretmen, rahip gibi) durağandır ve hep aynı işi kuşaklar boyu yaparlar. İkinci tiptekiler ise birincisinin aksine sürekli hareket ve yaratım halindedirler.

Gramsci'nin bu düşüncelerine karşı çıkan ve entelektüel tanımına muhalefet edenler de vardır (Benda 1969). Kimi yorumculara göre entelektüel bir toplumda kolay kolay yetişmez, entelektüel şahsiyetler aşkın (transcendental) hakikate inancını koruyan özel şahsiyetlerdir. Sokrates, Voltaire, Renan gibi isimler bu şahsiyetlere örnek teşkil ederler. Gerçek entelektüeller tutku ile hakikate bağlıdır ve bu nedenle de herhangi bir çıkar ilişkisinden bağımsızdır. Pratik bir beklentileri yoktur. Sanki bu dünyaya ait değildirlere. Ortadan kaldırılma pahasına hakikati savunur ve bunun için bir karşılık beklemezler. Çarmıha gerilme, yakılma, yok edilme gibi bir son bu şahsiyetleri için korkutucu değildir, çünkü metafizik dünya ile olan bağları fazladır. Bu yüzden de seyrek rastlanır güçlü bir şahsiyete ya da persona'ya sahiptirler. Günümüzde özellikle entelektüelin rolü üzerine en çok kalem oynatan düşünürlerden biri olan Edward Said bu tartışmada 20. Yüzyıldaki gelişmelerin Gramsci'yi haklı çıkardığını ileri sürer (Said1996). 20. yüzyılda yayıncılar, profesyonel akademisyenler, siyasa uzmanları, medya uzmanları, kısacası bilginin üretimi ve dağıtım süreçleri ile (Bilgi Endüstrisi ile) ilişkili her tür meslek grubu Gramsci'nin tanımladığı anlamda entelektüel üretmiştir. Amerikalı bir sosyolog olan Alvin Gouldner (1979) "entelektüel işletmeci" mantığına vurgu yaparak geçmişin mülk ve kapital sahibi kesiminin yerine yeni bir entelektüel kesimin aldığını savunur. Uzmanlık alanlarına göre (ekonomi, askeriye, tıp) meslek erbaplarının terimleriyle konuşan ve her alanın kendine has dilini kullanan entelektüelizmler vardır artık.

Toplumsal değişim ve gelişmelerin dijital hızda yol aldığı bir evrende bütün değerler ve sınırlar tepetaklak olmakta, dolayısı ile dengesizlik, kriz, tansiyon, kararsızlık ve yabancılaşma gibi süreçler bireylerin ve toplumların öncelikli problemleri haline gelmektedir. Bu nedenle yüksek hızda dönüşüm ve gelişmelere tepki verebilmek için belirli bir "uyumlanma potansiyeline sahip olma ve bunu yönetebilme yetisine" haiz olma zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu konuyu derinlemesine tartışan ve meselenin strateji ve yönetim ile bağlantısını tartışan Sam'ın makalesinde ifade ettiği gibi "Bill Gates, bu uyum potansiyelinin 'dijital sinir sistemi ile düşünce hızında çalışmak' ile aktive olacağını düşünmektedir. Yine Sam'ın işaret ettiği gibi "Pierre Bourdieu da Bill Gates'in argümanına ancak '*fast thinker*' olduğunda, yani kendi gölgelerinden bile daha hızlı olabilen ve düşünebilenleri dikkate alarak katkıda bulunmaktadır. Bu örneklerin temelinde stratejik bilginin yer aldığı söylenebilir. Bu bilgi, hem iktidar sağlamakta hem de iktidarları alt edip başlı başına bir egemenlik alanı inşa etmektedir. Kaynağında ise, entelektüeller bulunmaktadır" (Sam,2017,s.333-350). Dolayısıyla entelektüel kendi zamanına ve zamanın koşullarına adapte olarak, yeni vizyonlara uyumlanma süreci üzerinden topluma rehberlik etme potansiyelini barındırır. Yazıda ele alacağımız geçiş dönemi kuşağının önde gelen entelektüellerinden Faik Sabri Duran da siyasal ve mekânsal dönüşüme tanıklık etmesi ve dönüşüme rehberlik etmesi bakımından yukarıdaki tartışmaya iyi bir örnek teşkil etmektedir.

Ulus Devlete Geçiş Döneminin Tarihsel Arkapları

Duran'ın kuşağını anlamak için dönemin tarihsel arka planına uzanmak gerekir. Sanıldığı gibi aksine Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminden Cumhuriyet'e uzanan geçiş sürecinde coğrafya ve coğrafya eğitimi devlet tarafından önemsenmiştir. Yapılan araştırmalara göre bu dönemde özellikle toprak kayıpları yaşayan İmparatorluğun coğrafyaya dair hassasiyetleri artmış emperyal mekânın daralması bir bakıma mekânsal bilincin de artmasına neden olmuştur (Durgun,2011). 1876-1909 döneminde İmparatorluk bir yandan yerel ayaklanmalar bir yandan ayrılıkçı hareketlerle mücadele ederken Balkanlar, Arap yarımadasında toprak kayıpları yaşanmıştır. Tunus'u Fransa işgal ederken Bosna- Hersek Avusturya Macaristan işgali altındadır. 1885'te Doğu Rumeli Yeni Bulgaristan ile birleşme yoluna gitmekte, Makedonya Bulgar aktivistlerin etkisi altındadır (Akpınar, 2010). Bu çerçevede modernist uygulamalar dağılmaya karşı önlem olarak görülmüştür; merkezde ve periferde bürokrasi, vergi sistemi, jandarma ve güvenlik sistemleri modernleştirilmiştir. Bu uygulamalar iktidarın gücünü mekân üzerinden göstermeye başladığı gündelik yaşam pratikleridir. Özellikle sınırlar değişirken ve toprak kaybedilirken imparatorluk merkezinde ve periferde coğrafya eğitimi ve denetimi yüksek derecede önem kazanmıştır. Coğrafya'nın kimlik ve aidiyet ile olan bağının fark edilmiş, İmparatorluk vatanseverliğinin tebaaya aşılama amacıyla haritalar üretilmiş ve müfredat Maarif-i Umumiye Nezareti tarafından da sıkıca denetlenme başlamıştır (Durgun, 2011).Osmanlı vatanseverliğinin coğrafya eğitimi üzerinden aşılandığı bir dönemde entelektüellere bazı görevler atfedilmiştir. Osmanlı vatanseverliği kavramı bir geçiş dönemi kavramsallaştırması bakımından önemlidir; bilindiği gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda toprak ulus devlet mantığından farklı bir şekilde ele alınmaktaydı. Coğrafya bir aidiyet mekânı değildi, aidiyetten çok sadakat esası vardı o da Sultan'a duyulan sadakat idi. Bu nedenle Sultan'ın patrimonyal koruması altında olmak Şah'a ait topraklarda yaşamak anlamındaydı. Mekânın Patrimonyal anlamından soyunarak ulus devlet mantığına bürünmesi için uzun bir süreçten geçmesi gerekmiştir (Durgun, 2011, s.76-112). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e dek uzanan siyasal süreçler önce İmparatorluğun çözülme aşamasını daha sonra da daralan mekânda yeni bir kimlik ve coğrafya algısının oluşmasına hizmet etmiştir. İmparatorluktan ulus devlete uzanan yolda bir ara durak olarak görebileceğimiz akım Osmanlı milliyetçiliğidir. Bunun mekânsal ifadesi ise İmparatorluk vatanseverliği olmuştur (Ibid., s.297). Coğrafya'nın aidiyet ve siyasal kimlik olan bağının doğrudan (aracısız) kurulabilmesi, sınırlara yapılan vurgunun artması, imparatorluk tebaasının artık toprak ile öznel bir ilişki kurması teşvik edilmeye başlanması dikkate değer göstergelerdir. Tahmin edileceği gibi bu dönemde coğrafi imgelemde büyük bir dönüşüm yaşanmaktaydı (Durgun, 2018, s.33-61). Daralan mekânda bir yandan emperyal otoritenin ve tebaa kavramının muhafaza edilmesi öte yandan da aidiyet ve kimlik bilincinin aşılması için eğitimin ve entelektüellerin gücüne ve toplumsal işlevine ihtiyaç duyulmuştur.

Bir Osmanlı Entelektüeli olarak Faik Sabri Duran

Faik Sabri Duran yukarıda analiz etmeye çalıştığımız geçiş dönemine eşlik eden eğitimcilerin önde gelen temsilcisidir. Kısaca yaşam öyküsünü izleyecek olursak, Faik Sabri Duran'ın çok yönlü bir eğitimci ve yazar olduğunu söyleyebiliriz (Yiğit ve Tunçel, 2017, s.10-14). 1881-1943 yılları arasında yaşamış, İstanbul ve Paris'te eğitim almıştır. Saint Benoit kolejini bitirmiş, Üniversite eğitimi öncesinde 1906'ya dek Fen bilimleri, coğrafya ve gezi temalarını içeren 14 adet yayını basılmıştır. Faik Sabri Duran ürettiği eserlerin toplumsal faydasına istinaden, Sultan II. Abdülhamit tarafından gümüş bir Sanayi Madalyası'na layık görülmüştür. 1908 yılında Fransa'ya gönderilmiş, Paris yıllarında Lycée Louis Le Grand kurumunda eğitim görmüş M. Fallex'in derslerinden etkilenmiştir. Eğitimi tamamladığı Sorbonne Üniversitesi'nde William Morris Davis'in verdiği *Morphology* derslerinden etkilenmiştir.

1912 yılında ülkesinde dönmüş ve İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi kapsamındaki coğrafya bölümünde ders vermiştir (Dinç, 2016) .

Darülfünun'un yeniden yapılanması kapsamında model olarak Alman üniversiteleri temel kabul edilmiştir. Süreç içinde 1915 yılında farklı disiplinlerden Alman eğitimciler getirilerek Darülfünun'da görevlendirilmiştir. Yine aynı yıl Darülfünun'da coğrafya bölümünün açılması coğrafyanın kurumsallaşması bakımından bir dönüm noktasıdır. Almanya'dan gelen eğitimciler içerisinde Marburg Üniversitesi'nden Dr. Erich Obst ve Leipzig Üniversitesi'nden Dr. Walter Penck gibi jeoloji ile coğrafya hocası olarak göreve alınan kişiler vardır (İhsanoğlu, 2010, s. 247-256). Söz konusu yapılanma aşamasında Coğrafya Bölümünün öğretim kadrosunda Almanya'dan davet edilmiş olan Erich Obst başkanlığındaki ekipte yer alan isimler: Faik Sabri (Duran), Ali Macit (Arda), Selim Mansur ve Hamit Sadi (Selen) dir (Gümüşçü ve Özgür, 2016, s. 105-147). Söz konusu yapılanma içinde bu ekip ders programları gözden geçirmiş “Coğrafya-i Tabii, İslam ve Türk Coğrafyası, Coğrafya-i Beşeri, Coğrafya Usul ve Tatbikatı, Mevzii Coğrafya ve İstatistik gibi dersler hazırlanmıştır. Bölümde, o dönemin önde gelen süreli yayınlarını da içeren zengin bir kütüphane kurulmuştur. Araştırma yapmaya vurgu yapılmış ve bölüme yoğun miktarda araştırma malzemesi alınmıştır. 1918'de Şehzadebaşı'ndaki Saffet Paşa Konağı'nda yerleşmiş bulunan Coğrafya Darülmesai'sinde bir «Tetkikat-ı İklimiyye Encümeni» kurulmuştur (Erinç, 1973). İstanbul Üniversitesi'ndeki coğrafya bölümü 1935 yılına dek ülkede tek coğrafya araştırma ve öğretim merkezi olarak ülkeye hizmet vermiştir (Koçman, 1999: 1-14). 1918'de Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesi ve 13 Kasım tarihinde İstanbul'un işgali sonucunda İtilaf Devletleri'nin isteğine uyularak Alman eğitimcilerin sözleşmelerini fesh edilmek zorunda kalmıştır. Sonrasında görevi Alman eğitimcilerle çalışan ve Fransız ekolünün formasyonundan geçmiş bir Türk ekip devralmış, yani Faik Sabri Duran, Ali Macit Arda, Selim Mansur ve Viyana'da doktorasını yapmış olan Hamit Sadi Selen ilk hocalar olarak yerlerini almıştır (Tümertekin,1971, s.2). Faik Sabri Duran “İslamiye ve Osmaniye Coğrafyası” ve “Beşeri ve İktisadi Coğrafya” derslerinin hocası olmuştur (İhsanoğlu, 2010). Faik Sabri Duran dönem içerisinde yalnızca coğrafya kitapları ile değil aynı zamanda dönemin eğitim dergisi Tedrisat-ı İptidaiye Mecmuası'nda yazdığı yazılar ile de coğrafya öğretimine canlılık katmıştır (Öymen 1941: 1098-1099). Coğrafyacı Besim Darkot 1917-1918 ders yıllarında Coğrafya Darülmesai'sinde coğrafya konferansları halka açık yapılmakta olduğunu, Faik Sabri Duran, Macit Arda, Sadi Bey ve Erich Obst'un konferanslarını bizzat takip ettiğini bildirir (Ceylan, 2013: 311-351). Böylelikle konferanslarla bilimsel etkinlikler halk ile buluşmaya başlamıştır. Faik Sabri'nin söylem ve üslubu kendine has hitabeti ve özellikle metodolojik farkındalığı ile öne çıkmaktadır. Söylemlerinde katılımcı ve interaktif bir eğitim öğretim prensibini yerleştirmeye çalıştığı görülmektedir. Öğrencinin gözünden bakmaya çalışan ona coğrafi düşünme şeklini göstermeye çalışan bir üslup kullanmıştır.

Duran'ın Coğrafya Söyleminin Metodolojik Özellikleri

Osmanlı ve Türkiye'yi kapsayan coğrafya literatüründe Duran'a metodolojik olarak da özel bir yer verilir. Duran, bir yayıncı çabasıyla yalnız coğrafi temalara değil, pek çeşitli bilgi alanlarında cep kitapları, atlaslar, almanaklar, ansiklopediler hazırlayarak hizmet etmiştir. Duran, her iki dönemde de “coğrafya”yı halka tanıtp sevdiiren kişi”olmuştur. Geleneksel olarak devam eden “isim coğrafyası” yerine, dönemin modern coğrafya görüşü olan “betimsel ya da tasviri coğrafyayı” ülke literatürüne sokan Duran, coğrafya öğretimi alanında metodolojik olarak yeni bir devir açmıştır (Tokcan ve Oruç, 2009, s. 1013). Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülme süreci devam ederken Coğrafya alanında yoğun çalışmalar hız kesmemiş Faik Sabri Duran ile Alman profesörlerden Dr. Obst'un ortak çabalarıyla coğrafya enstitüsüne bağlı olarak bir tetkik cemiyetinin kurulması için çabalar verilmiştir. Duran ve Obst cemiyet üyelerinin her yıl bir kaç ay memleketi gezerek saha çalışması yapmasını,

ülkeyi sadece coğrafya alanında değil, toplumbilim, ekonomi ve beşeri coğrafya bakımından da inceleyen raporlar oluşturması gerekliliğini öngörmüş, toplanan raporların doğal, beşeri ve ekonomik analizlere tabi tutulduktan sonra arşivlenerek yayımlanması planlanmıştır (Duran, 1941). Bu süreç ile esas amaçlanan memleketin her bölgesine dair resimli haritalı bir ciltli kitap kazandırmak, coğrafya müzeleri kurmak ve coğrafi farkındalığı memleketin her köşesine yaymaktır. Ne yazık ki Mondros mütarekesini takip edecek günlerde bu süreç bir plandan öteye gidemeyecek, bir ölüm kalım süreci içine bu proje unutulacaktır (Unat, 1943, s.16-22).

Siyasi krizlerin gölgesi ve değişken coğrafi algıların baskısı altında yayın çalışmalarına ağırlık veren Duran Osmanlı Coğrafya-i Tabii ve İktisadisî (1917) adlı kitabında metodolojik olarak önemli noktaların altını çizer. Duran'a göre geçtiğimiz dönem büyük değişimlere sahne olmuştur, coğrafya ilminin doğası 30 yıl önceki gibi değildir, coğrafya eğitimi artık faydasız ezber eğitimi bir kenara bırakmalıdır. Tam tersine coğrafya dersleri talebelerin zihninde unutulmaz anılar bırakmalıdır, coğrafya akıl fikir, gözlem ile tesis edilir ruhsuz terimleri ezberlemek ile değil. Duran'ın söylemi coğrafyada yapılandırmacı yaklaşım (Tokcan ve Demirkaya, 2017) olarak bilinen öğrenci merkezli öğretim anlayışını temsil eden görüş ve düşünceleri içermektedir. Dolayısıyla Duran'ın hedefi çocuklara ilmi oyunla ve katılım ile öğretmektir; bunun için de diğer eğitimcilerden farklı bir öyküleme tarzı kullanır, örneğin Duran'ın Çocuklara Coğrafya Kıraatleri adlı eserinde Osmanlı tarihinin en travmatik süreçlerinden biri olan Balkan savaşlarını Reşit ve Ferit adlı iki çocuğun diyalogu üzerinden anlatmayı seçer.

“Reşit Ferit'e vatanımızın dünyadaki üç kıtanın merkezinde olduğunu, geçmişte daha çok toprağımız olsa da sonunda koca Rumeli topraklarını kaybettiğimizi ama Avrupa'da halen toprağımız olduğunu söyler. Avrupa'da yalnızca Edirne ve İstanbul kalmıştır elimizde. Ferit Reşit'e Rumeli'yi unutmayacağız öyle değil mi kardeşim? diyerek teselli bulur. Reşit de “elbette bu yerleri unutmayacağız, orada kalan savunmasız din kardeşlerimizi her zaman hatırlayacağız” der (Duran, 1916). Bu diyalogda sadece bir coğrafi bilgi aktarımı değil aynı zamanda kaybedilen toprakların nasıl anlamlandırılacağına dair önemli bir mesaj vardır. Genç nesillerin coğrafi imgeleminde yitirilen toprakların yerini koruması ve yine de din üzerinden bir kardeşlik bağının sürmesi hedeflenmektedir. Anlaşılacağı üzere çözülme aşamasındaki bir imparatorluğun çocuklarına değişen sınırların, özellikle de Jön Türk kimliğinin kurucu elitlerinin çoğunun doğum yeri olan Rumeli'nin kaybının yumuşak bir şekilde aktarılması dikkat çekicidir. Çünkü sınırlarda yaşanan bu dönüşüm yeni bir siyasi mantığının habercisidir. Bu kayıpların sonunda Türk kimliğinin siyasi coğrafyası ulus devlet mantığında yeni bir anlam kazanacak ve bu kayıplardan yeni bir devlet doğacaktır. Bilindiği gibi Rumeli Türk kimliğinin kurucu seçkinlerinin zihninde uzun yıllar “kayıp vatan” olarak kodlanacaktır (Zürcher, 2003, s.275-286).

Bir Cumhuriyet Entelektüeli Olarak Faik Sabri Duran

Cumhuriyet kurulurken coğrafya disiplininin ulusal bağlamda yeniden yapılanması söz konusudur. Vatan ve vatandaş kavramlarının ulus devlet mantığı içinde kolektif bilince yerleştirildiği bu dönem en önemli konular “sınır” ve “tam bağımsızlıktır”. Kurtuluş savaşı, Yerel Kongre dönemleri ve Lozan antlaşmasıyla fiziksel, beşeri ve siyasi anlamda yeni bir coğrafya algısı oluşmaktadır. Yer adlarının değişimi, nüfus mübadeleleri, ülkenin bölgelere ayrılması gibi süreçlerin her biri dönüşen coğrafi imgelemin parçalarıdır. Cumhuriyet mantığı eğitim sistemine kendi damgasını vururken kurumlar ve unvanlar da sistemde yeniden tanımlanmıştır.

Darülfünun (Dârü'l-Fünûn)'a 1 Nisan 1924'te tüzel kişilik verilmiş, 7 Ekim 1925'te ise bilimsel ve idari özerklik alarak, teşkilatı içindeki medreseler fakülte adını almıştır.24 Konu dâhilinde 1933 Üniversite Reformunu da bu düzenlemelerin bir parçasıdır. Zira daha sonra

kurulacak olan üniversiteler için de temel olacak bir model bu sisteme istinaden inşa edilmiştir. “1927-1928 eğitim döneminde 42, 1928-1929 eğitim döneminde 170 ve 1929-1930 eğitim döneminde de 288 öğrenci yurt dışına gönderilmiştir” (Erdem, 2012, s. 377).

Çözülen İmparatorluğun son kuşak eğitimcisi olarak Duran inşa edilen Cumhuriyetin ilk kuşak eğitimcisi olmasıyla her iki dönemi de eğitim pedagojisi bakımından birbiriyle kıyaslama şansını elde etmiş, yurtdışı deneyimlerini eserlerine yansıtarak eğitim metodolojisinde de yenilikleri takip etmiştir. Bilindiği gibi Duran, 1920-1926 arası Paris ve Londra’da bulunmuş, 1926’dan sonra Maarif Vekaleti ve Terbiye Dairesi Tercüme işlerinde direktör olmuştur; 1928-1930 yılları arasında Devlet Matbaası Müdürlüğünde idari görevde bulunmuştur. 1930-1931 yılları arasında ise Gazi Terbiye Enstitüsü Müdürlüğü’nde yöneticilik yapmıştır. Türk Coğrafya Kurumu’nun kurucularındandır ve 1941 senesinde düzenlenen 1. Coğrafya Kongresi’ne katılmıştır. Bu kongre birçok açıdan Cumhuriyet Türkiye’sinin coğrafyaya dair temel paradigmasını belirleyen bir kongredir (Maarif Vekâleti, 1941).

Bilindiği gibi Duran, Cumhuriyet Türkiye’si’nin ülkeler coğrafyası alanında ilk eğitim materyallerini üretmiş, ilk kitaplarını yazmıştır. Cumhuriyet ile birlikte, Osmanlı’dan beri uygulanan, Avrupa’ya eğitilmek üzere öğrenci yollama geleneği devam etmiştir; klasik coğrafya metinlerinin üretimi Batı dillerinden yapılan çevirilere dayansa da (Kreiser 1999, s. 631-636), Türkiye Cumhuriyeti, ulus devlet mantığına uygun olarak bir “milli coğrafya” söylemi üretmek için ilk tohumları atmıştır. Faik Sabri Duran bu çerçevede hem Batılı yöntemleri iyi tahlil eden ve uygulayan, hem çeviri diline hâkim, hem de milli coğrafya söyleminin okul coğrafyasına nasıl yansıtılacağını bilen biridir. Pedagojik açıdan da mekân farkındalığının çocuk zihnine nasıl anlatılacağını bilincinde bir eğitimci olarak öne çıkmaktadır.

“Coğrafya bu son senelerde mühim bir değişime uğradı. Bundan otuz sene evvelki şeklienden artık çıktı ve son tereddütlerini atarak asıl maksad ve gayesine kavuştu. Mevcut ilimler arasında kendini mühim bir yer hazırladı. Bilinmeyen esaslara dayanan eski coğrafyanın karışık ve faydasız tekerlemeleri ile artık yetinilemez. Bundan böyle öğretmenler derslerinde öğrencilerine yalnız isim ezberlemekle vakit geçiremezler. Kıtalar, memleketler hakkında öğrencilerde unutulmaz hatıralar uyandırmaya, zihinlerde kalıcı izler bırakmaya, doğal olayları, çevrenin tesirini araştırmayı ve açıklamayı onlara alıştırmaya borçludurlar. Çünkü bugünün coğrafyası, yalnız ruhsuz isimler, uzun ve manasız rakamlar coğrafyası değil; fikirler, muhakemeler, mülahazalar coğrafyasıdır...” (Duran, 1930)

Yukarıdaki ifadelerde gördüğümüz gibi yeni dönem, yeni bilinç, yeni mekân ve yeni harfler artık başka bir eğitim öğretim modelinin göstergesi olmuştur. 1928’de Latin harfleri kabul edilmiş, Duran 1929 senesinde yeni alfabe ile ilk coğrafya kitabını yayımlayan kişi olmuştur, kitabın ismi Türkiye Coğrafyasıdır. Kitapta Duran ulusal coğrafya söylemini inşa eden dikkat çekici bir söylem geliştirmiştir. Kitabın zaman içinde yeni baskıları yapılmıştır; özellikle 1929, 1932 ve 1938 yıllarındaki baskılar karşılaştırıldığında göze çarpan farklı modifikasyonlar bize dönemin siyasi anlayış ve kavrayışındaki değişimleri anlamakta ışık tutmaktadır. Ayrıca kitaptaki mekânsal temsiller (haritalar, grafikler, figürler) gelecek kuşaklara modern Türkiye’nin coğrafi konumunu, jeopolitik önemini ve komşu ülkeleri anlatmıştır. Bu kitapta yine dikkat çeken bir ayrıntı, Osmanlı’dan miras kalan Balkanlar temasının özellikle vurgulanmasıdır. Türkiye topraklarının Balkanlardaki komşu devletlerin toplamından (Romanya, Bulgaristan, Yunanistan, Yugoslavya) daha büyük olması, nüfusunun bu ülkelerinin toplam nüfusundan daha fazla olması özellikle vurgulanmıştır. Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu’nun mirası üzerinde kurulan, Balkanlar’dan Kafkaslardan ve Ortadoğu’dan çekilerek Anadolu üzerinde köklenen, etnik ve politik olarak Türklük adı altında bütünleşmiş bir yapı olarak sunulmuştur. Bu yapı, nihayetinde homojenliğe erişmiş ulus devlet formuna gelmiş, adeta teleolojik ve evrimsel bir arınma sürecinin sonunda

varılmış bir şekilde tarif edilmektedir. Kitabın 1929 basımında “Türkiye’de Ecnas ve Ahali” başlığı altında beşeri coğrafya teması gündeme gelmiştir:

“Şarki Anadolu’da Türkler arasında bir miktar Kürt vardır. Bundan başka Kafkasya’dan hicret etmiş olan Çerkezler, Gürcülerle Balkan Yarımadası’ndan Türkiye’ye gelmiş olan Arnavut, Boşnak gibi cinsle bulunur[...] Türkiye’de ekalliyet teşkil eden diğer cinsler Rumlar, Ermeniler, Musevilerdir” (Duran, 1929, s. 176).

Kitabın 1932 basımında Duran “Türkiye’nin en sonunda etnik ve siyasi olarak bütünlük arz eden bir ülke olarak tesis edildiğini, ulusal sınırlarla yeni Türkiye’nin ve Cumhuriyet idaresinin doğduğunu” ifade eder. “Milli mücadele sonucunda Türk olmayanlar ya vatanın dışında kalmış, ya dışarı atılmış, böylelikle ulusal bütünlüğe ulaşılmıştır; Türk olmayan Müslüman gruplar (Çerkez, Boşnak, Arnavut, Gürcü, Kürt) eninde sonunda Türkleşmiştir.” (Duran, 1932, s. 177-178).

Aynı kitabın 1938 baskısında ise aynı tema nın başlığı “Türkiye ve Türkler” olarak değiştirilmiş metinde Kürt sözcüğü yerine “Şarktaki göçebeler muhtelif aşiretlere mensuptur” ifadesi kullanılmıştır (Duran, 1938, s. 146).

Yukarıdaki söyleme baktığımızda beşeri coğrafya algısının giderek homojenleştirici bir Türklük söylemi içinde tanımlandığını, heterojen öğelerin “vatanın dışında kalması”, “dışarı atılması” şeklinde tanımlandığını görüyoruz. Ülkeye göç eden heterojen öğelerin ise “hicret edenler” olarak tanımlandığını ve Türk olmayan Müslüman grupların giderek Türkleştiğinin altının çizildiğini görürüz, gayrimüslim grupların ise “ekalliyet” teşkil ettiğini bu şekilde ulus devlet mantığının “azınlık” söyleminin okul coğrafyasında inşa edildiği görebiliriz. Bir yandan sınırların içinde bir yandan sınırların dışındaki dünya değişirken hem iç mekânın beşeri coğrafyası bakımından yeniden tanımlanması, hem de dışarıda kalan dünyaya dair siyasetin yeniden tasarlanması söz konusudur. Bu aynı zamanda yeni bir Batı algısını da beraberinde getirecektir.

Ulusal Kimlik, Batılı Olmak ve Modernleşme Sorunsalı

“Bizim kendimize göre maddi ve manevi bir âlemimiz vardır. Ankara elbette Paris değildir, bambaşka bir ülkedir. Binaenaleyh artık biz kendi insanlarımızın eserlerine muhtacız. Kendi zihniyetimizin, fikri hayatımızın inkişafına muhtacız” (Maarif Şurası Raporları 1939, s. 139-213)

Yukarıdaki sözler Duran’ın da katıldığı 1939 Maarif Şurası raporlarına yansıyan temel tartışmaları özetlemektedir. Bu temel tartışmalardan altta yatan sorunsal şudur Osmanlı’dan miras kalan birikim ile Avrupa’daki kitapların çevirisine dayanan bir malzeme üzerinden, nasıl ulusal eğitimin ve fikir hayatının temelleri atılacaktır?

Ulus inşa dönemi eğitim sistemini inceleyen araştırmalara göre bu sorunsal şu şekilde aşılıma çalışılmıştır: Okul kitapları iki grup olarak kategorize edilmiştir. Birinci grupta Felsefe, Türkçe, Din Bilgisi, Yurt Bilgisi, Tarih, Malumatı Vataniye, Coğrafya, Sosyoloji, Psikoloji, Mantık, gibi kültür dersleri şeklinde anılan derslerin kitapları vardır. İkinci grupta ise Riyaziye (matematik), biyoloji (nebatat ve hayvanat), Hendese, Fizik, Kimya, gibi Fen derslerinin yer aldığı ders kitapları vardır. Alınan kararlara göre birinci grup kitaplar çocukların ulusal şuurunu ve insani karakterini oluşturan, devletin inşasına dönük olan fikirleri içeren kitaplardır. Bunların denetimi mutlak surette devletin elinde olmalı ve alanında en usta kişilere yazdırılmalıdır. Bu nedenle bu kitapların özellikle tarih, coğrafya, dil ve edebiyat ders kitaplarının yazımı ve hazırlanmasına özel bir önem verilmiştir (Aslan, 2010, s.215-232).

Kültürel alanda ilk yıllarda yenileri yazılıncaya kadar eski kitapların Cumhuriyetin laik ve ulusal modele ters düşmeyecek bir düzenlemeden geçirilmeleri şartıyla okullarda okutulması uygun bulunmuştur. Cumhuriyet kitapların hazırlanmasına kadar eğitim-öğretim imparatorluk devrinden kalan ve tadilattan geçirilmiş olan ders kitaplarıyla sürdürülmüştür (Ibid.,s. 220).

Faik Sabri Duran yukarıda belirtildiği gibi tam bu noktada kilit görevler üstlenmiş, eğitim ve kültür devrimlerinin desteklenmesi için kurulan kurumlarda idarecilik yapmıştır. “Telif ve Tercüme Heyeti” (1925) ve “Talim ve Terbiye Dairesi” (1926) gibi merkezlerin bilgi üretim ve yayma fonksiyonunun yanında ulusal ağların oluşması eğitimin standartlaşması gibi kriterlerin oluşturulmasına hizmet etmesi söz konusudur. Eğitimdeki çabalar ancak 1930’ların başlarından itibaren meyve verebilmiş ve yeni kitaplar eğitim kadrolarına ve öğrencilere sunulmuştur. Faik Sabri’nin bu dönemde basılan eserleri çok büyük önem taşır. Batılı kaynakların Türkçeye uyarlandığı “serbest tercüme” stilinden çıkararak artık ulusal coğrafyanın inceliklerine haiz metinler üretme çabası Duran’ın eserlerinde kendini gösterir.

Örneğin 1930’lu yıllarda kaleme aldığı bir dizi gezi kitabı sözünü ettiğimiz yerel ve mikro perspektiflere örnek oluşturur. Duran, Akşam Kitaphanesi tarafından “İstanbul’dan Londra’ya Şileple Bir Yolculuk” (1934) adı ile yayınlanan eserinde kendi yaptığı geziyi birinci ağızdan yazarak “betimleyici coğrafya”nın ilk örneklerinden birini sunar. Merak uyandırıcı başka bir ilk örnek de Duran’ın kendi kızının 1934 yılında Amerika’ya yapmış olduğu gemi yolculuğunun gezi notlarından oluşturduğu eseridir (Duran, 1935). Bu eserde Batılı seyyahların Doğu’ya bakışı değil, bir Türk kızının gezgin gözüyle tasvir ettiği bir Batı vardır. Bir bakıma hem “Doğu” nun gezi anlatılarında pasif rolden aktif role geçmesi hem de tasvir edenin bir dişi olması söz konusudur. Böylelikle kurgulanan anlatının tipik “patriarkal ve Batılı” söyleme bir nazire olarak okunması da olanaklıdır. Faik Sabri Duran’ın kızı Lutfiye Duran, geminin demir attığı limanlardan, sonra da ilk New York’tan başlayarak ABD ‘de görme olanağı bulunduğu şehirlerden babasına mektuplar atmış, bu izlenimler babası Duran tarafından derlenip kitaplaştırılmıştır. ABD’nin 1930’lu senelerdeki hali ve diğer gezi notları capcanlı bir biçimde aktarılmış, kitaptaki görsel malzeme de çok sayıda siyah beyaz fotoğraf ve çizimle zenginleştirilmiştir. Kitaptaki ilginç başlıklardan (imlâsını değiştirmeden) şöyle örnekler verebiliriz: “Cenup Slavlarının ilk kültür merkezleri olan Dubrovnik’te neler gördük? Nev yorğun bir ayda fıkara yaptığı yardım 7 milyon dolar... Şikagonun delileri ve haydutları, Amerika konferansçılar memleketi, Amerika’da din ilgisi, Nev yorğun gece eğlenceleri”.

Böylelikle kızı Lutfiye Duran’ın öznel gezi izlenimlerini Türkiye’deki yeni coğrafya anlatısına sokan Duran bir yanı sıra ulusal söylemin inşasında rol alırken bir yandan da yine bunu Batılı üsluba cevaben ama yine Batılı bir üslup ile yapmaktadır. Bireyin modernist bağlamdaki değerinden güç alarak humanist coğrafya ekolünün belki de Türkiye’deki ilk temellerini atmaktadır.

Yaşam öyküsünden örnekleyeceğimiz küçük bir detay bize Duran’ın modernist ve Batılı kimliği ile nasıl bir ilişki içinde olduğuna dair de ipuçları sunar. Sorbonne üniversitesinde eğitim görürken Duran, bir İngiliz olan hanım ile arkadaşlık eder, arkadaşına evlilik teklif etme aşamasına gelene dek kendisini bir Fransız olarak takdim eder. Genç kız evleneceği kişinin aslında Türk olduğunu öğrenince istifini bozamaz ve şunu söyler“ sen İngilizce öğrenmek istiyorsun ve ikimizde seyahat etmekten hoşlanıyoruz, onun için Konstantinople’ ye yerleşmek benim için de sorun değil” . Bunun üzerine Londra’daki Türkiye Büyükelçiliğinde resmi nikâh töreni olur. Türkiye’ye geldiklerinde, İstanbul’un ismi hala Konstantinople olarak anılmaktadır ve yerleştikleri Pera mahallesinde insanların çoğu Fransızca konuşmaktadır; Rena Hanım Türkçe öğrenmeye çok da meraklı değildir. (Özmeral 2012) Acaba Faik Sabri Duran Türk olduğunu müstakbel eşinden neden saklama gereği duymuştur? Bunun en önemli nedeninin kendini Batılı gözden ya da perspektiften değerlendirmesi olduğu söylenebilir, kimliğini Batılı bir kılıfın içine saklama durumu, kendi kendini ötekileştirme ya da kendine şarkiyatçı gözlükten bakma hali olarak da yorumlanabilir (*self orientalism*).

Bilindiği gibi Osmanlı Türk tarihinde Batı ile yaşanan deneyimin en çelişkili kısmı modernleşme süreci olmuştur. Osmanlı Türk kimliğinin dönüştürücü figürleri olan ulus

kurucu seçkinler, eğitimciler ve entelektüeller bir yandan Batılı kaynaklardan beslenirken bir yandan da ulus anlatısını Batının söylemine cevaben(en az Batılı kadar, Batıdan daha Batılı olma hali) inşa etmeye çalışmışlardır. Söz konusu sürece dair en önemli izleri 1930’larda ulus inşasında kurgulanan Türk Tarih Tezi tartışmalarında bulabiliriz (Ersanlı 1996). Sosyolojik olarak da “Batıya rağmen Batılılaşma” sürecinin çok çeşitli analizlerini yapmak mümkündür. Örneğin çağdaşlaşma üzerine yetkin analizleri olan ünlü sosyolog Niyazi Berkes (2018) “Cumhuriyet modeli ile gelen Kemalizmi ulusçuluk ve refomasyon ekseninde siyasal ve ekonomik olarak tam bağımsızlık ve "Batıya rağmen batılılaşma" eksenine girmek olarak yorumlar. Kemalizm salt bir zihniyet değişimi süreci değil, aynı zamanda tarihsel bir zorunluluktur. Bu çerçevede Faik Sabri Duran da “Batıya rağmen Batılılaşma” sürecinden kendi payına düşeni almış ve bunu hem bireysel tercihlerine hem de üstlendiği sosyal rollerinde yansıtmıştır.

Değerlendirme

Yazının başında şu soruları sormuştuk: Kimdir entelektüel? Toplumsal fonksiyonu var mıdır? Olmalı mıdır? Tarihsel dönemlere göre bu fonksiyonlar değişir mi? Bir sosyal misyon edinmeli midir? Entelektüele dair kuşatıcı ve evrensel bir misyondan söz edilebilir mi? Değerlendirme bölümünde kısaca Duran’ın portesinde bu sorulara yanıt olabilecek hangi ipuçlarını bulabileceğimize bakacağız. Duran’ın kuşağının geçiş dönemi kuşağı olduğu düşünülürse bu kuşağın kendine özgü bir tarihsel misyonu olduğu söylenebilir. Söz konusu kuşağın önünde duran en zorlu görev ilk etapta Osmanlı’dan Türkiye Cumhuriyetine yaşanan travmatik geçiş sürecinde “ayakta kalma” ikinci etapta ise “devletin köklerini ve ideolojisini yeniden kurma ve sağlamlaştırma”. Bu nedenle Duran’ın temsil ettiği entelektüel portesinden keskin bir devlet eleştirisi bekleyemeyiz, tersine karşımızda otoriteyi kuvvetlendiren ve ulus devlet mantığını yeni kuşaklara benimsetmek üzere görevlendirilen bir entelektüel şahsiyet vardır. Yine de Duran’ın yeni metotları ve yeni coğrafya ekollerini ülkeye yumuşak ve şefkatli bir üslupla tanıttığını, diğer meslektaşlarından bir adım önde giderek öğrenci merkezli öğrenme metotlarını, empatiyi, bireysel perspektifi ve öznel anlatıları coğrafya disiplinine enjekte ettiğini söyleyebiliriz. Bu bakımdan Duran söz konusu olduğunda eleştirel değil ama yenilikçi bir zihniyet söz konusudur. Frankofon tedrisatın içinde formasyon kazanmış olan Duran, Osmanlı ve Türk eğitim sisteminde edindiği birikimini gelecek kuşaklara aktarırken yumuşak bir geçiş sahası oluşturmuş, daralan toprakların coğrafyasına dair ulusal anlatıyı Batılı metotları kullanarak modernist bir tavırla oluşturmuştur; hem idareci hem de eğitimci olarak entelektüel birikimini aktif bir şekilde Cumhuriyet eğitim sistemi için seferber etmiştir.

Said ve Gramsci’nin açtığı yoldan giderek konuyu inceleyecek olursak yine şu soruları sorabiliriz: Duran bir entelektüel olarak nasıl gruplandırılmalıdır? Bir organik entelektüel mi yoksa bir geleneksel entelektüel mi? Eğer geleneksel olarak gruplandırılacak olursak eğitimci rolü, kuşaklar boyu aynı anlatıyı zenginleştirerek yinelemesi, kuşaklar boyunca aynı işi yaparak, zihinlere belirli bir formasyon vermiş olması bu gruplandırmayı haklı kılar. Öte yandan hem Osmanlı hem de Cumhuriyet döneminde yenilikçi yöntemler kullanması, daha sonra ulusal kimliğin ve ulus devletin egemen söyleminin inşasında oynadığı aktif rol onu organik entelektüel grubuna sokmamıza da olanak verir. Çünkü sürekli hareket, üretim ve yaratım halindedir. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçiş sürecinde misyon sahibi, dönüştürücü ve yenilikçi üslubuyla entelektüel vasıflarını devletin otoritesinin hizmetine sokması onu hem organik hem de geleneksel tipolojilerine uygun kılar. Bu bağlamda entelektüelin işlev ve rolünü tarihsel koşulların belirlediğini söyleyebiliriz. Özellikle siyasal rejimlerin değiştiği geçiş dönemlerinde ve Batılı modernist modellere öykünerek inşa edilen ulus devlet anlatılarında eğitimcilerin, idarecilerin, seçkinlerin, yeni çerçeveyi eski sisteme uygun hale getirmek gibi bir misyon edindiklerini görebiliriz.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna uzanan tarihsel zamanda organik entelektüeller ulusçuluk mantığıyla birebir örtüşecek şekilde, Cumhuriyet'in kültür ve eğitim politikalarının belirlenmesinde ve halkın yeni otorite ile bütünleşmesinde başrolü üstlenmiştir. Osmanlı'nın mirasının etrafından dolaşan ve direkt Osmanlı kültürünü referans almadan tarihsel ve coğrafi kimliğini inşa etmek isteyen Türkiye Cumhuriyeti, “eski”den ayrılarak ve “yeni”ye uyumlanmayı kendine şiar edinmiştir. Modernleşme paradigmasının düşünsel köklerini Avrupa ve özellikle de Fransız kültüründe bulan entelektüel kesim, Cumhuriyet döneminde yeni bir kimlik hattı ararken, kendi rolünü Batılı ekol ile bağlarını Batıya cevaben oluşturmuş, eğitim oluyla halkla bütünleştirmeyi hedefleyerek modernist ulus kimliğini tabana yaymaya çalışmıştır. Faik Sabri Duran bu kuşak içinde yeni nesillerin zihnine ve diline en çok hitabeden, en çarpıcı üsluba sahip ve en kalıcı eserleri veren entelektüel şahsiyetlerden biri olarak anılmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

Akpınar Ö. (2010) *Geographical Imagination in School Geography during the late Ottoman period: 1876-1908*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul: Atatürk Enstitüsü.

Aslan E. 2010, Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Ders Kitapları, Eğitim ve Bilim, 35(158) 215-232.

Benda J. (1969) *The Treason of the Intellectuals*, çev. Richard Aldington, New York: Norton.

Berkes N.(20189, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, (der. Ahmet Kuyaş) İstanbul: Yapı Kredi yay.

Birinci Coğrafya Kongresi: Raporlar, Müzakereler, Kararlar (1941), Ankara: Maarif Vekaleti

Ceylan M. A. (2013) Türkiye Coğrafyasına Katkıda Bulunan Yabancı Bilim Adamları: E. Obst, Th. Lefebvre Ve E. Chaput, Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVID), II/1, 311-351.

Dinç A.(2016) “Faik Sabri'den Günümüze Coğrafi Yansımalar - Osmanlı Coğrafya-i İktisadisi Perspektifiyle “100 Yılda (1914-2014) Türkiye Coğrafyası, İstanbul: Çizgi Kitabevi.

Duran F. S (1916), *Çocuklara Coğrafya Kıraatleri* İstanbul: Matbaa-i Amire

Duran F. S (1929), *Türkiye Coğrafyası*, İstanbul: Devlet Matbaası.

Duran F. S (1930) *Beş Kıta Coğrafyası*, İstanbul: Letafet matbaası.

Duran F. S (1932), *Türkiye Coğrafyası*, İstanbul: Devlet Matbaası.

Duran F. S. (1917) *Osmanlı Coğrafya-i Tabii ve İktisadisi*, İstanbul: Kanaat Matbaası

Duran F. S. (1941) Coğrafya Cemiyetleri, *Tan gazetesi*, 14. 07. 1941, No.2121

Duran F.S, (1935) *Bir Türk Kızı'nın Amerika Yolculuğu*, İstanbul: Akşam neşriyat

Durgun S. (2011), *Memalik-i Şahane'den Vatan'a*, İstanbul: İletişim.

Durgun S.(2018), Geographical Imaginations of the Mediterranean Along Dichotomies East-West/North South, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi (6), Özel Sayı, 38-61.

Erdem A. R. (2012)Atatürk'ün Liderliğinde Üniversite Reformu: Yükseköğretim ve Bilim Tarihimizde Dönüm Noktası, Pamukkale Üniversitesi: Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma Merkezi Dergisi (4, Yaz/II) 376-388.

Erinç S. (1973), *Elli Yılda Coğrafya* Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, Başbakanlık Basımevi).

- Ersanlı B.(1996), *İktidar ve Tarih*, İstanbul: Afa yayınları
- Gouldner A. W. (1979) *The Future of Intellectuals and the Rise of the New Class*, New York: Seabury Press,
- Gramsci A. (1971, *The Prison Notebooks: Selections*, trans. Quintin Hoare and Geoffrey Nowell-Smith ,New York: International Publishers
- Gümüşçü O. ve Özgür N. K, (2016) “Türkiye’de Modern Coğrafya’nın Kuruluşu ve Örgütlenmesi (1915-1941), Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, (93) 105-147.
- İhsanoğlu E. (2010), *Darülfünun, Osmanlı’da Kültürel Modernleşmenin Odağı* I-II, İstanbul: IRCICA Yayınları.
- Koçman A.(1999),“Cumhuriyet Döneminde Yüksek Öğretim Kurumlarında Coğrafya Öğretimi ve Sorunları”, Ege Coğrafya Dergisi, (10), 1-14.
- Kreiser K.(1999), Batıdan Bilgi Transferinde Üç Örnek Bilim Dalı, Üç Yöntem: Zooloji, Kimya, Coğrafya”, Osmanlılar, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, (8), 631-636.
- Maarif Vekâleti (1991) *Birinci Maarif Şûrası* (17-29 Temmuz 1939), Tıpkı Basım, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 139-213.
- Meriç C. (2004), *Mağaradakiler*, İstanbul: İletişim yay.
- Öymen H. R. R. (1941), “Birinci Türk Coğrafya Kongresi Münasebetiyle Coğrafya Öğretimi”, İlköğretim, (89) 1098-1099.
- Said (1996), *The Representations of The Intellectual*, New York: Vintage Books.
- Said E (2002), Entelektüelin Kamusal Rolü Üzerine, Cogito, (31) 37-57.
- Sam R.(2017), Entelektüeller Toplumsal Gelişim ve Değişim Sürecinin Öncüleri, Sosyoloji Konferansları No: 55 (2017-1) / 333-350.
- Tokcan H. ve Oruç Ş. (2009), Osmanlı Devleti Son Dönemlerinde Coğrafya Öğretimi, Kastamonu Eğitim Dergisi 17 (3). 1013-124) 1015.
- Tokcan H., Demirkaya, Ş. Oruç (2017), *Yapılandırmacı Yaklaşımına Bir Örnek Osmanlı Dönemi Coğrafya ve Coğrafya Öğretimi*, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Tümertekin E. (1971), “Türkiye’de Beşeri Coğrafyanın Gelişmesi”, İstanbul: İÜ. Edebiyat Fakültesi Dergisi 1 (17), s.2-11.
- Unat F. R. (1943), Memleketimizde Bir Coğrafya Cemiyeti Kurma İstekleri, Türk Coğrafya Dergisi, (1)16-22.
- Vergin N. (2006), Entelektüel Olmak ya da Olmamanın Sosyolojik Belirlemeleri Üzerine Bir Deneme, Doğu Batı, 9(35) 37-41.
- Özmeral C. (2012) (<http://www.istanbullite.com/home8595/insearchoflulu.html>) (Erişim: 01.12.2018)
- Yiğit A. ve Tunçel H. (2017), 100. Yılında Türkiye’de Coğrafyacılar, İstanbul: Türkiye Coğrafya Kurumu yay. (8). 10-14.
- Zürcher E. J. (2003), The Young Turks - Children of the borderlands? International Journal of Turkish Studies, 1-2(9) 275-286.